

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Кредитний договір, укладений між банком і позичальником, визначає правові та економічні умови кредитної операції.

Правова природа кредитних правовідносин закладена у нормах цивільно-правового зобов'язального інституту "Розрахункові і кредитні відносини" (стаття 380-385 ЦК України), Закону України "Про банки і банківську діяльність" та інших правових актах. Зокрема, Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" вперше дав визначення поняття кредитної операції.

На жаль, нині вказана правова основа недосконала з точки зору як кількості законодавчих актів, так і їх якості. Достатньо відзначити відсутність законів про іпотеку, правові форми підприємств, недосконалість багатьох норм господарського, фінансового й банківського права, незначний досвід взаємовідносин банків та їх клієнтів із судовими органами й арбітражем, недосконалість юридичних служб. Чинне законодавство (глава 33 ЦК України та Закон України "Про банки і банківську діяльність") не встановлює вимог до форми та умов кредитного договору. В Положенні НБУ "Про кредитування" від 28.09.1995 р. № 246 є лише основні умови укладення договору.

Ми вважаємо, що для скорочення прострочених і безнадійних кредитів необхідно внести ряд доповнень у чинне Положення "Про кредитування". Цього вимагає і необхідність більшого збалансування прав та обов'язків учасників кредитного договору, переведених на комерційний розрахунок.

Особливістю сучасної практики використання кредитних договорів в Україні є їх у цілому однотипний характер, невеликий перелік умов, недостатньо високий правовий рівень. Однотипність кредитних договорів зумовлена, на нашу думку, тим, що комерційні банки надають клієнтам головним чином короткотермінові кредити на їх поточні потреби, причому: у вигляді разових позик. У результаті банки використовують обмежений кредитний інструментарій, який фіксують у кредитних договорах.

На практиці банки недостатньо уважні до індивідуальних особливостей позичальників, з якими укладають договори. Так, у ряді випадків банки самостійно визначають основні положення, пов'язані з умовами і порядком кредитування, не враховуючи при цьому конкретних побажань та пропозицій клієнтів, що суперечить принципу партнерства, на якому повинні ґрунтуватися взаємовідносини банку з позичальниками. Кредитні договори, як правило, не відображають відповідальність сторін (особливо банку) за їх невиконання; не визначають умов їх розірвання і наслідків цього акту; не передбачають особливих умов кредитування та інших важливих сторін з точки зору ефективності кредитних відносин.

Кредитні договори, що їх укладає в даний час АКБ "Україна" з клієнтами, відображають розмір і напрямки кредитів, якими прогнозує скористатися позичальник. У них визначено порядок і терміни погашення позик, визначена плата за користування кредитом у межах встановленого строку, а також при зміні строків погашення, передбачено перелік документів, які клієнт подає банку, і строки, протягом яких вони мають бути подані. Але, незважаючи на більш ніж десятирічну практику їх застосування, кредитні договори не отримали належного розвитку і продовжують бути майже формальними, шаблонними (лише змінюють дату й суму угоди), про що свідчить значний обсяг прострочених, пролонгованих і безнадійних щодо повернення позик. Кредитні договори невеликі за обсягом, займають приблизно 2-3 сторінки.

Основна причина економічної слабкості кредитних договорів – низький рівень аналітичної роботи банку в період розгляду кредитної заявки. Аналіз порядку надання кредитів у комерційних банках Тернополя показав, що оцінку кредитоспроможності клієнтів часто обмежують з'ясуванням міри ліквідності балансу і перевіркою статутних документів. Багато з цих банків не мають критеріїв вибору клієнтів для кредитування, інакше кажучи, при організації кредитного процесу “підлаштовуються” під вимоги клієнтів. Так, установи АКБ “Україна” при оцінці кредитоспроможності позичальників використовують тільки три коефіцієнти. На нашу думку, без детального і глибокого аналізу моральних та ділових якостей позичальника, його кредитоспроможності навіть короткостроковий кредит має високий ризик щодо повернення. Саме тому розділ кредитного договору, присвячений зобов'язанням клієнта, повинен містити конкретні економічні й правові умови, спрямовані на забезпечення повернення кожної позики.

У правовому відношенні кредитні договори залишаються недосконалими. Так, в одному й тому ж банку для однорідних позик можуть бути використані різні за формою кредитні договори; багато пунктів у них неконкретні; взаємні зобов'язання сторін внаслідок нечіткості формулювань допускають неоднозначне розуміння. Трапляється недбалість в оформленні (нема печатки однієї з сторін, не зазначене посадове становище осіб, які підписали договір; окремі пункти не заповнені й не прокреслені; назва документа не тотожна щодо різних клієнтів; у ряді випадків угоди підписують особи, не уповноважені на це; печатки, якими скріплені підписи, не відповідають назві позичальника).

Для того, щоб кредитні договори сприяли ефективнішому використанню кредиту, відображали справді партнерські відносини банку з позичальником і мали реальний, не відірваний від фактичного виробничого та фінансового стану позичальника характер, необхідно, на наш погляд, щоб вони відповідали наступним вимогам.

По-перше, кредитний договір треба укладати між банком і платоспроможним позичальником.

По-друге, ґрунтуючись на єдиній кредитній політиці держави, кредитний договір разом з тим повинен передбачати індивідуальний підхід до кожного позичальника, що відображав би особливості його галузевої та господарсько-фінансової діяльності.

По-третє, потрібне дотримання рівноправних партнерських відносин банку з клієнтом.

По-четверте, як правовий документ, кредитний договір повинен відповідати певним вимогам за структурою, оформленням, чіткістю зазначених умов та обов'язків сторін.

По-п'яте, при визначенні основних умов кредитного договору необхідно сповна враховувати можливі зміни ринкової кон'юнктури, що можуть безпосередньо впливати на спроможність виконання сторонами своїх договірних зобов'язань.

По-шосте, треба забезпечити неухильне дотримання умов кредитного договору обома сторонами. Ця вимога може бути виконаною за умови дотримання п'яти попередніх.

Зарубіжні банки нагромадили великий досвід використання кредитних договорів при здійсненні кредитних операцій, вивчення якого для України має, на наш погляд, велике практичне значення.

Головними особливостями кредитних договорів, які укладають банки різних країн, є: високий рівень правової культури; детальний характер умов кредитної операції, передбаченої в договорі; типизація форм кредитних договорів відповідно до різновидів кредитних інструментів.

Висока правова культура кредитних договорів у зарубіжних країнах зумовлена розвинутим банківським, господарським і громадянським законодавством; активною участю в розробці змісту договорів юристів банку і клієнта; високим професіоналізмом юридичних кадрів; багатим досвідом, який нагромадили банки і судові органи у використанні таких договорів при здійсненні кредитних операцій.

В Японії існує практика встановлення постійних контактів юрисконсультів банків з конторами

адвокатів для вирішення найскладніших юридичних питань і отримання оперативної інформації про конкретні випадки спорів за кредитними договорами, які обговорюють у судах. У цій країні видана книга законів з банківських питань, в якій описані випадки і наведені рішення судів щодо них. Юрисконсульти банку систематично проводять навчання співробітників з юридичних проблем.

Розгляд змісту кредитних договорів банку з клієнтами на практиці різних країн показує їх об'ємність. Деякі кредитні договори мають до 20 друкованих сторінок. Це свідчить про обширність умов, які передбачені в них.

Так, у США в одному з банків існує практика, за якою кредитний договір у найбільш розгорнутій формі складають стосовно до довгострокових кредитів або кредитів на поточні потреби, які видають у порядку відкриття кредитної лінії. Якщо кредит надають на термін до 30 днів, то застосовують або скорочений кредитний договір, або боргове зобов'язання.

Дещо інша за формою практика використання кредитних договорів у Німеччині, де для банків однієї системи (приватних, ощадних і т. д.) встановлюють загальні кредитні умови. Поряд із законами вони становлять правову основу кредитних операцій. Встановлення загальних кредитних умов – один із заходів захисту банків від ризику.

Загальні кредитні умови доводять до клієнтів банку. В кредитних договорах ці умови не повторюють, але записують пункт, що підтверджує згоду з ними позичальника. Їх повний текст наводять на звороті кредитного договору. Кредитні договори в Німеччині формалізовані – представлені віддрукованими формами у вигляді макету таблиць, ряд позицій заповнюють скорочено.

Окремо варто зупинитися на процесі укладення кредитного договору між банком і клієнтом. У Німеччині укладення договору включає наступні етапи:

- клієнт формулює зміст кредитного договору;
- банк розглядає цей договір і складає висновок;
- проектують кредитний договір, виходячи зі взаємного погодження;
- укладають кредитний договір, що полягає в тому, що його підписують обидві сторони

На рис. 1 наведена схема укладення кредитного договору.

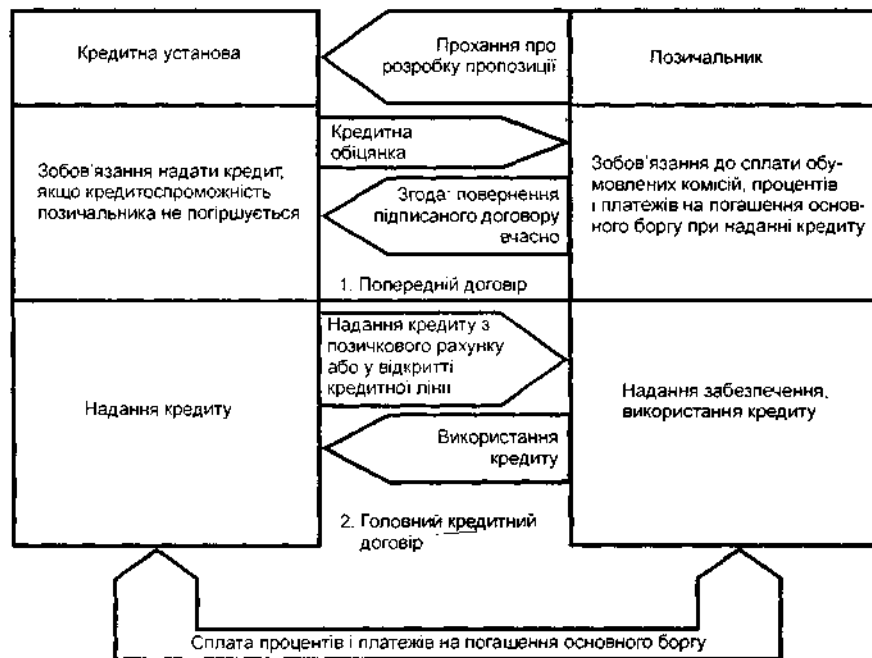

Рис. 1. Схема укладення кредитного договору.